

номінації. Таким чином твориться ефект присутності читача, який може асоціювати себе з котримось із витворених уявою митця героїв, на сторінках твору.

Повністю безіменними у «записках» є представники українського політикуму перших років ХХІ століття. Але завдяки влучним перифразам читачі легко «пізнають» імена прототипів. Очевидно, що така тотальна «анонімність» можновладців викликана повним нівелюванням авторитету політичної «еліти» в очах автора (й читачів) роману.

На нашу думку, перифрастичний компонент «Записок...» має перспективи глибоких психолінгвістичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса: Астропринт, 2004. – 216 с.
2. Кобилянський І. Ю. Перифрази як засіб емоційно-образного висловлення думки / І. Ю. Кобилянський // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 1. – С. 51–55.
3. Костенко Ліна. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
4. Регушевський Є. Перифрази в українській мові / Є. Регушевський // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 4. – С. 41–42.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.

УДК 84.42

Наталя Висоцька

(Донбаський державний педагогічний університет)

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ТЕКСТІВ У МОВОЗНАВСТВІ

Автор розглядає важливу проблему сучасного мовознавства – класифікацію текстів, описуючи основні погляди. Однією з найдавніших та найбільш популярних є літературознавча типологія текстів – за художніми родами та жанрами. Диференціювання текстів відбувається за такими основними параметрами: функціонально-стильовим, за параметром підготовленості, цілісності і зв'язності, алгоритмізації, функціонально-прагматичного характеру та структурою.

Ключові слова: текст, класифікація, параметри, типологія, лінгвістичний підхід.

Наталя Высоккая. ПРОБЛЕМА КЛАССИФИКАЦИЯ ТЕКСТОВ В ЯЗЫКОЗНАНИИ

Автор рассматривает важную проблему современного языкознания – классификацию текстов, описывая основные существующие взгляды. Одной из древнейших и наиболее популярных является литературоведческая типология текстов – по художественным родам и жанрам. Дифференциация текстов происходит по следующим основным параметрам: функционально-стилевым, по параметру подготовленности, целостности и связности, алгоритмизации, функционально-прагматического характера и структурой.

Ключевые слова: текст, классификация, параметры, типология, лингвистический подход.

Natalia Vysotskaya. THE PROBLEM OF TEXT CLASSIFICATION IN LINGUISTICS

The article examines the important issue of linguistics – the classification of texts, describing the main existing views. One of the oldest and most popular is the typology of literary texts – for families and artistic genres. Differentiation of the text has the following main parameters: functional-style, the parameter preparation, integrity and connectivity, algorithmic, functional and pragmatic, structure.

Key words: text, classification, parameter, typology, linguistic approach.

У мовознавстві дослідники почали розуміти текст не тільки як структуровану одиницю, а й комунікативну. У зв'язку з цим відбулася і зміна лінгвістичних поглядів на типологію та класифікацію текстів. Проблема виділення основних параметрів класифікації текстових одиниць є досить дискусійною, оскільки в ролі основних критеріїв диференціюють не лише власне лінгвістичні, але й екстралінгвістичні, логічні, психологічні, жанрово-стилістичні та інші характеристики, що є актуальним у сучасній мовознавчій науці.

На сьогодні в мовознавстві існує широкий спектр досліджень з проблеми класифікації текстів. Зокрема, Т. Єщенко розглядає основні підходи до виділення класифікаційних моделей тексту як в українському мовознавстві, так і в зарубіжному [5]. І. Кочан подає найбільш повну класифікацію текстів у сучасній лінгвістичній науці [7], А. Загнітко – текстову типологію за основними параметрами [6]. Однак, і дотепер не існує цілісної мовознавчої праці, яка б репрезентувала повний опис лінгвістичних типів текстів.

Мета дослідження – описати основні лінгвістичні підходи до класифікації та типології текстів.

Проблема класифікації текстів у мовознавстві існувала постійно. Сьогодні поки що відсутня єдина класифікаційна модель текстів, тому у лінгвістиці існує досить багато класифікацій текстів за різними параметрами та критеріями, як і дефініцій цього лінгвістичного терміна.

За Енциклопедією української мови, текст (від лат. *textum* – зв'язок, поєднання, тканина) – це писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближній перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю [12, с. 679].

Проблема типології та класифікації текстів остаточно не розв'язана. Як зазначає Т. Єщенко, «вибір класифікаційного ракурсу може змінюватися і призводити до зміщень самих груп текстів у різнорідних класифікаціях, ідеальна типологія текстів повинна відбивати різні аспекти даного об'єкта – і комунікативно-функціональний, і структурно-семіотичний тощо. У зв'язку з цим доречно враховувати сукупність екстра- й інтратекстуальних диференційних ознак» [5].

До найвідоміших класифікацій текстів належить літературознавча типологія художніх родів та жанрів. З цього погляду всі словесно-художні твори поділяються на епічні (новела, роман, оповідання, епопея, казка тощо), драматичні (комедія, драма, водевіль, мелодрама, трагікомедія) та ліричні (поема, вірш, балада, елегія, сонет тощо).

На думку О. Селіванової, тексти можна розділити за такими параметрами: 1) усні, писемні, друковані; 2) адресатні й безадресатні; 3) комунікативно спрямовані на процес і на результат; 4) жорсткі (клішовані), узуальні (частково регламентовані) і вільні; 5) дескриптивні (описові), наративні (оповідні), експланаторні (пояснювальні), аргументативні й інструктивні [11, с. 608]. Розгалуженими є класифікації текстів за стилем, жанром і типом дискурсу (наприклад, художні, публіцистичні, наукові, ділові, релігійні; або тексти протоколи, накази, дисертації, статті, репортажі тощо; або політичні, спортивні, юридичні, військові, рекламні тощо) [11, с. 608].

У стилістичному аспекті також було зроблено спробу жанрової типології текстів. Н. Бабенко вказує, що систематизація текстів за жанрами, типами, класами виділяється в останні роки в самостійний аспект лінгвістичної теорії тексту, проте «спроби узагальнити в єдину класифікацію все різноманіття існуючих жанрів тексту носять поки що пошуковий та ілюстративний характер. Вони демонструють вразливість жанрового членування текстового континууму і приналежність жанрів тексту до класів, які в сучасній теорії множин іменуються «нечіткими множинами», тобто такими, між якими відсутні чітко окреслені межі і елементи яких частково збігаються і перехрещуються. Ця властивість жанрів тексту перешкоджає виділенню єдиної класифікаційної основи і визначає пошук системності жанрів з інших позицій» [1, с. 51].

Оригінальна типологія текстів була розроблена Н. Галєєвою, яка приймає за базовий параметр розробленої класифікації поняття художності як аксіологічну характеристику тексту. До числа параметрів, які задають типологію художніх текстів, дослідниця відносить змістовність, зміст, сенс й ідею [4]. Художність визначається мірою рефлексії, тобто, тексти, які, на думку Н. Галєєвої, не містять базового параметра художності (не вимагають рефлексії), розташовуються за межами типологізації.

На сьогодні в літературознавстві також існують своєрідні підходи до класифікації текстів, тобто проблема типології текстів може бути вирішена або на основі пошуку таких параметрів і категорій, які б протиставляли один тип тексту всім іншим (наприклад, «художність» для художніх текстів в типології Н. Галєєвої), або на основі побудови багаторівневої матричної моделі (подібної до тієї, що пропонує Н. Бабенко), яка дозволила б віднести один текст відразу до декількох типів.

Так, мовознавець І. Кочан подає досить широку та розгорнуту класифікацію за такими параметрами: 1) за родами (віршований, прозовий, драматичний); 2) за знаковою системою (ноти, таблиці, формули); 3) за місцем розташування на аркуші (епіграф, реферат, титульний текст, покажчик тощо); 4) за джерелами походження (препаровані, натуральні); 5) за типами трансформацій вихідного натурального тексту (адаптовані, неадаптовані, повні, скорочені, змішані); 6) за основними прагматичними функціями (інформативні, оцінні, інструктивні, змішані); 7) за формою репрезентації (усні, письмові); 8) за формою спілкування (діалогічні, монологічні); 9) за сферою спілкування (стиль мовлення) (розмовні, наукові, офіційно-ділові, художні, публіцистичні, змішаного типу: побутово-ділові, науково-публіцистичні, науково-ділові, художньо-публіцистичні); 10) за стилями та жанрами (наукові: наукові статті, тексти підручників, монографії, виступи, доповіді, реферати і под.; офіційно-ділові: характеристика, заява, пояснювальна записка, автобіографія, анкета, рекомендація тощо; інформаційно-публіцистичні: інформаційний огляд, передова стаття, коментар, фейлетон, нарис; художні: поеми, вірші, пісні, оповідання, казки, повісті тощо); 11) за способом викладу (розповідні, описові, модально-полемічні, пояснювальні, тексти-роздуми, тексти-висновки, тексти-доведення, тексти-визначення, змішані або комбіновані тексти); 12) за експресивністю мовлення (художні, розмовні, публіцистичні, нейтральні, наукові, експресивно і стилістично забарвлені); 13) за емоційністю мовлення (неофіційні, офіційні, нейтральні); 14) за прагматичними функціями (наукові, інформативні, газетно-інформаційні, інструктивні, оцінні, офіційно-ділові, інформативно-оцінні, офіційно-ділові, публіцистичні, оцінно-інструктивні); 15) за функціонально-смысловими типами мовлення (розповідні, описові, аргументативні, пояснювальні, інструктивні, визначення) [7, с. 51–52].

А. Загнітко класифікує тексти за: 1) структурою (прості, складні, комплексні); 2) функціонально-стильовими параметрами (наукові, офіційно-ділові, розмовні, публіцистичні, художні); 3) за параметром підготовленості (підготовлені, спонтанні); 4) за параметром цілісності й зв'язності (цілісні, дефектні); 5) за параметром алгоритмізації (фіксовані, нефіксовані, поліфіксовані); 6) за параметром функціонально-прагматичного характеру (описи, приписи) [6, с. 227].

Ф. Бацевич диференціює тексти за іншими критеріями: 1) за каналами комунікації – формою вияву (усні, друковані, письмові, комбіновані); органами чуття людини (зорові (письмові чи друковані тексти), слухові (радіотекст), комбіновані (телевізійний текст)); 2) за авторством – авторські; анонімні (фольклорні тексти); приховано авторські (анонімний документ); 3) за мірою підготовленості – спонтанні; підготовлені; 4) за типами вживання мовного коду – креолізовані (текст+зображення); вербальні; 5) за алгоритмізованістю вживання мовних засобів – фіксовані; нефіксовані; 6) за функціонально-прагматичним аспектом – оцінні; нормативні; дескриптивні [3, с. 17–18].

Як бачимо, розглянуті класифікації ґрунтуються або ж на суто лінгвістичних підходах, або ж на власне комунікативних чи функціонально-прагматичних параметрах. Однак у сучасному мовознавстві виділяються й інші підходи.

За структурним параметром тексти поділяються на прості, складні і комплексні. До простих (текстів-примітивів) відносяться гасла, заклики, заголовки, вивіски, рекламні тексти і т.п. Складні тексти відрізняються за обсягом (досить розгорнуті) та за складністю словесної організації. До них відносяться твори художньої літератури та наукові твори. Такі явища, як вставки одного тексту в інший (текст у тексті), відносимо до комплексних текстів. Це найбільш складний спосіб організації тексту через його інтерпретацію та сприйняття, що вимагає високого рівня літературно-мистецької компетенції читача. До подібних текстів можна віднести, наприклад, поезію постмодернізму.

За функціонально-стильовим параметром тексти класифікують, враховуючи цілі та сфери спілкування, згідно з основними функціонально-стилістичними різновидами мови. Це офіційно-ділові, наукові, публіцистичні, розмовні та художні тексти [8, с. 78]. Звичайно, виділення розмовного типу тексту одразу викликає у мовознавстві сумніви. Однак, у роботі О. Земської підкреслено, що текстом можна вважати будь-яке зв'язне мовленнєве ціле незалежно від форми його репрезентації – усної чи письмової. При цьому усні розмовні твори, що розглядаються, є особливими різновидами тексту, які відрізняються від інших текстів ще й за деякими іншими параметрами [9, с. 43].

Відповідно до параметру підготовленості тексти класифікуються на спонтанні, ситуативні і підготовлені. До першого типу належать тексти розмовної мови в будь-якій сфері спілкування. Тексти всіх інших функціонально-стилістичних різновидів відносяться до розряду підготовлених текстів.

Параметр цілісності/зв'язності при поділі тексту запропонував виділяти Л. Сахарний. Така типологія текстів у мовознавстві визначається як психолінгвістична. Враховуючи наявність/відсутність у текстах цих категорій, тексти поділяються таким чином [10]:

I. Нормативні тексти – цілісні і зв'язкові.

II. Дефектні тексти:

1. Деграматикалізовані незв'язні, до яких відносять набір ключових слів у текстах. До цієї групи можна зарахувати тексти з поезії, або тексти з неправильно вираженою зв'язністю, які найчастіше зустрічаються в дитячій мові, в мові іноземців та в усному мовленні.

2. Деграматикалізовані зв'язні, але не цільні тексти (позбавлені загального сенсу). Подібні текстові утворення є характерною особливістю патології мови.

3. Розпад тексту. Спостерігається в мові хворих на шизофренію, в незв'язному бурмотанні.

А. Баранов досліджує параметр алгоритмізації в текстах, відповідно до якого виділяє три різновиди текстів: фіксовані, напівфіксовані й нефіксовані [2, с. 45]. На думку лінгвіста, фіксовані тексти мають переважно документальний характер, спираються на формуляри, які містять основний текст, і прогалини в ньому. Заповнення прогалин становить процедуру створення алгоритмізованого тексту. Напівфіксовані тексти будуються за фіксованими стратегіями створення тексту на основі фіксованого задуму. Вони функціонують у сфері живого людського спілкування, а конкретні ситуації зумовлюють вибір вербальних засобів вираження задуму. Це тексти вітання, прощання, подяки і т.п. Нефіксовані тексти відрізняються індивідуальністю задуму, ситуативністю, а також варіативністю вербального вираження. До таких текстів відносяться, в першу чергу, художні тексти.

За параметром ступеня експлікації задуму розрізняються жорсткі й м'які тексти. Жорсткі тексти – це тексти державних договорів, указів, заголовки, тексти на кшталт розкладу руху поїздів і т.п. Подібні тексти відрізняються повною експлікацією інформації та за своєю однозначністю є простими з погляду інтерпретованості. У м'яких текстах, навпаки, спостерігається імпліцитність в реалізації задуму, що породжує неоднозначність. Невизначеність та багатошаровість змісту таких текстів – це множинність їх інтерпретацій. До цього типу текстів відносяться художні твори.

Функціонально-прагматичний параметр полягає у визначенні типології текстів, враховуючи фактор адресанта і фактор одержувача інформації, тобто створення і сприйняття тексту, що запропонував А. Баранов [2]. Ці тексти, на думку лінгвіста, мають такі визначальні текстові типи, як припис, опис, оцінка.

Припис – це розпорядчий текст, який створюється з метою регулювання, збереження правил і норм. Це офіційно-ділові тексти, акти, договори, статути, інструкції, накази. Подібні тексти також диференціюються на два підкласи: персональні (особисті прохання, накази, благання і т. д.) й інтерперсональні (заклики, морально-етичні правила).

Опис – це текст, який створюється з метою вияву достовірності та істинності описання стану справ у світі.

Оцінка – це аксіологічні (оцінюючі) тексти, що створюються з метою впливати на емоційну сферу свідомості реципієнта, для того щоб сформувати у нього певну систему цінностей. Така оцінка може бути як позитивною, так і негативною.

Однак, обираючи той чи інший критерій класифікації текстів, дуже важливо послідовно дотримуватися вибраного класифікаційного принципу, щоб в одному ракурсі не з'явилися одночасно поняття родового і видового плану або не виявилися інші некоректні сполучення. Тому, на наш погляд, найбільш гнучкою є система текстів, що ґрунтується на теорії функціональних стилів з урахуванням комунікативно-прагматичних умов текстотворення.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Розглянувши основні лінгвістичні підходи, зазначимо, що лінгвістичний аналіз текстів можливий за допомогою узагальненої класифікації, яка враховує такі параметри: структуру, функціонально-стильову характеристику, підготовленість, цілісність і зв'язність, алгоритмізацію, функціонально-прагматичний характер. Перспективою подальших розвідок є здійснення детального опису текстів за кожним із визначених параметрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Н. С. Жанровая типологизация текстов как лингвистическая проблема / Н. С. Бабенко // Филология и культура. – Тамбов: ТГУ, 1999. – Ч. 3. – С. 50–53.
2. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М.: УРСС Эдиториал, 2001. – 360 с.
3. Бацевич Ф. Лінгвістична генетика : проблеми і перспективи [Текст] : навчальний посібник / Ф. Бацевич. – Львів : Паіс, 2005. – 264 с.
4. Галеєва Н. Л. Параметры художественного текста и перевод / Н. Л. Галеєва. – Тверь: ТГУ, 1999.
5. Єщенко Т. Проблема класифікації текстів у сучасному мовознавстві / Т. Єщенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream.pdf>
6. Загнітко А. Лінгвістика тексту [Текст] : навчальний посібник / А. Загнітко. – Донецьк: Юго-Восток, 2007. – 314 с.
7. Кочан І. Лінгвістичний аналіз тексту [Текст]: навчальний посібник / І. Кочан. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
8. Разговорная речь в системе функциональных стилей современного литературного языка / [под ред. О. Б. Сиротининой]. – Саратов: Саратовский ун-т, 1983. – 253 с.
9. Русская разговорная речь / [под ред. Е. А. Земской]. – М.: Наука, 1973. – 398 с.
10. Сахарный Л. В. Введение в психолінгвістику: курс лекцій / Л. В. Сахарный. – Л.: Ленингр. ун-т., 1989. – 184 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми [Текст] / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2008. – 712 с.
12. Українська мова. Енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Заблук та ін.]. – К.: Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. – 752 с.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.